

Szeberényi Gábor

Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése.¹

Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőség-feltételei az 1920-as évek elején

(I. közlemény)

A modern tudósok pályaképét bemutató sommás elbeszéléseknek olykor jellemzője, hogy egy sajátos, a karriertörténetre és az életmű egészére fókuszáló életrajzírói sémát követnek, mely a részletek vonatkozásában alapvetően „prozopográfiai” jellegű tényekre szorítkozik. Ezek a – nem ritkán középkori gyökerű – „eleve jelentésteli” tudósi élettörténeti mozzanatok a 19. század folyamán lezajlott szaktudományi professzionalizációs folyamatok keretében nyerték el visszavonhatatlanul szilárd, „egyetemes” és ekként összemérhető formájukat. E „naiv” tudósi biográfiák² tényei két forrásra támaszkodnak. Egyfelől a 19. század folyamán rögzült, törvényileg garantált és államilag előírt tudományos fokozatok és grádusok rendszerére, másfelől pedig azokra a tudomány mint hivatás művelését lehetővé tevő akadémiai pozíciókra és intézményi státusokra, melyeket a szaktudomány belső presztízsszempontjai, illetve egyéb, a tudósi egzisztencia fenntartásában kulcsszerepet játszó, a valós és szimbolikus tőkeképzés részét képező tényezők differenciálnak. Ezeknek a „tudományos élettörténeti fordulópontoknak” a sorában kétségtelenül előkelő hely illeti meg az egyetemi professzori kinevezés elnyerését (netán épp ellenkezőleg – mintegy „negatív” prozopográfiai adatként –, annak hiányát), annál is inkább, mivel Magyarországon a két világháború közötti korszakra „a tudáselit meghatározó csoportját” már minden további nélkül az egyetemi tanárok alkották.³

¹ A tanulmány elkészítéséhez szükséges budapesti kutatásokat a Pécsi Tudományegyetem Alapítvány 2013. évi pályázata támogatta.

² Elsősorban azon életrajzi jellegű megközelítésekre vonatkozik ez, melyeket egyfajta „intézményi patriotizmusba” ágyazott öncélúság jellemez. Ez alatt azt a szemléletmódot értem, amikor egy tudós biográfiájának megalkotását valójában nem az élettörténet rekonstruálásnak szándéka uralja, hanem az intézményi vagy tudósi csoportemlékezet megképzésének egyébként méltányolható, de alapvetően szelektív és érthető okokból teljesen eltérő irányú szempontjai. Lawrence Stone ezt – némileg eltérő fókusszal – úgy fogalmazta meg, hogy a hagyományos (prozopográfiai ihletettséggű) biográfiai megközelítést az életrajzi adatok iránti egyfajta „szenvédély” jellemzi, ami gyakran „lokális vagy intézményi büszkeségből és ragaszkodásból fakad, és abban a vágyban ölt testet, hogy egy testület, társulat, szakma vagy szekta valaha élt tagjait dokumentálják”. STONE 1971. 49. A biográfusi gyakorlat vonatkozásában ugyanakkor ez rokonítható a Giovanni Levi által „modálisnak” nevezett életrajzírói módszerrel is, mely esetben „az egyéni életutak csak a tipikus viselkedésformák vagy státuszok illusztrálására szolgálnak”, mivel „valójában nem egy személy, hanem inkább egy olyan egyén életrajzáról van szó, aki egy csoport minden jellemzőjét magába sűrítve hordozza.” LEVI 2000. 86.

³ A tudáselit fogalmára, illetve az egyetemi tanárok pozíciójára: KOVÁCS I.–KENDE 2006 [2011]. 99–101., illetve GYÁNI 2004. 282. A (tudósi) élettörténeti adatok valóban prozopográfiai módszerrel történő feldolgozásának lehetőségeire: KOVÁCS I. 2009 [2011].

Holub József (1885–1962) történész 1923 őszén nyilvános rendkívüli tanári állást kapott a Pécsen kapuit éppen csak megnyitó Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (ETE) Magyar Történelmi Tanszékén,⁴ ahol mintegy fél évre rá elnyerte nyilvános rendes tanári kinevezését is.⁵ Mivel innentől 1952-es nyugdíjazásáig folyamatosan az egyetem tanára volt (1938 őszétől a jogi karon), így nem meglepő, hogy az 1923/24-es év a Holub József emlékezetét ápoló hálás utókor számára semmilyen különösebb magyarázatot nem igénylő kulcsmomentumnak tetszett, mely mintegy magától értetődő módon fejezte ki, hogy a mindaddig az Országos Széchényi Könyvtárban működő, harmincas évei végén járó (tehát még fiatal⁶) történész számára a pécsi professzori katedra elnyerése az egyébként töretlen ívű karrier révjét, a „felkészülési évek” végét jelentette, és ekként szinte evidens módon csúcsozott ki a pécsi történelmi katedra elnyerésében.⁷ Ezen „életrajzi ihletettségű” elbeszélésekben tehát – az említett sémának megfelelően – az 1923/24. évben rejlő „prozopográfiai tény” kimondatlanul is az „előtte volt” és az „utána történt” közötti olyan narratív átvivő mozzanat szerepét játssza, mely a karriertörténetként felfogott biográfiai vázban egyszerre tűnik önmagát értelmező (magyarázatra nem szoruló) vízvonalstónak, ugyanakkor egyben a tudósi pályaképtől „elvár(ha)t(ó)” ív szükségzerű velejárójának is.

Azt persze nem kívánom vitatni, hogy a pécsi tanári állás elvállalása igen fontos mozzanata volt Holub József élettörténetének. Már csak azért sem, mert a *nem biografikus*, hanem valóban prozopográfiai adatgyűjtésen alapuló történelmi szociológiai vizsgálatok pontosan mutatnak rá arra, hogy a magyarországi tudáselit által betöltött pozíciók többségét – Kovács I. Gábor kutatásai alapján 57%-át – a két világháború között az egyetemi tanárok birtokolták. Kovács I. Gábor tanulmánya a professzori kinevezésben rejlő azon általános paramétereket is megadja, melyek *valamennyi* egyetemi tanári életrajz esetében megfelelő zsinórmértékül szolgálhatnak: „*A professzori kar (...) a magyar középosztály része volt. A kiválasztódás módja, procedúrája, a királyi, illetve kormányzói kinevezés, a pozícióval járó intellektuális tekintély és általános presztízs, a biztonságot adó, stabilan magas jövedelem, az egyetemek jogállásán is nyugvó testületi és individuális autonómia, a sajátos habitus és a különleges kapcsolatháló erőteljes karakterjegyekkel különböztette meg, határolta körül a középosztálynak ezt a szegmensét.*”⁸ Az alábbiakban – levéltári és egyéb forrásokra alapoz-

⁴ PTE EL VIII. 101. b. 125. d. ETE Rektori Hivatalának 1923/24. tanévi iktatókönyve, 367. sz. (1923. okt. 24.) A VKM 122.745/1923. (okt. 22.) alapján Dr. Holub József Pázmány Péter tudományegyetemi magántanár, Magyar Nemzeti Múzeumi igazgatóőrnek a magyar történelmi tanszékre ny. rk. tanárrá kinevezése tb. leirat. (Itt szeretném megköszönni Polyák Petrának, hogy a PTE Egyetemi Levéltárban való kutatásban segítségemre volt. – Sz. G.)

⁵ Az ETE Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának tanácsa 1924. január 28-án, Thienemann Tivadar prodékán referátuma alapján járult hozzá Holub nyilvános rendes tanári kinevezésének kezdeményezéséhez, melyet az Egyetemi Tanács két nappal későbbi határozatával terjesztettek fel a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. PTE EL VIII. 101. a. Az Egyetemi Tanács IV. rendes ülésének jegyzőkönyve, 1924. jan. 30., 18. pont. A kinevezésre 1924. május 10-én került sor. PTE EL VIII. 101. b. 10. d. 312/1924–25.

⁶ A karriertörténetben szerepet játszó „fiatalság” kérdéskörére még visszatérünk.

⁷ Érthető okokból ez elsősorban az élettörténet ábrázolását a tudományos életmű/tevékenység pendentjaként kezelő (és egyébként Holub esetében szinte kizárólagosan rendelkezésre álló) egyetemi „emlékezeti irodalomra” jellemző: CSIZMADIA 1967. 118–125.; BENEDEK 1986; SZITA 1986; KAJTÁR 1986; BENKE 1998; KAJTÁR 2001; DELACASSE 2006; PERES 2008. 126–131.

⁸ KOVÁCS I.–KENDE 2006 [2011]. 101.

va – mégis amellet kívánok érvelni, hogy egy *konkrét* eset, ti. Holub József professzori karrierjének Pécsen történő megkezdése nem ítélné meg kellő alaposággal sem a tudósi karriertörténetek működésétől „elvárt” sematikus ív mentén, sem a tudományos életmű és tevékenység *későbbi* ismert fejleményeinek tükrében. Azaz, magának az élettörténetnek ezen kiemelkedő „prozopografikus ténye” – minden személyes jelentősége dacára – korántsem magától értendő, és ekként értelmezésre szorul. A kulcsszerepűnek tekintett karriertörténeti tények ti. biográfiai szempontból éppúgy szorosan az élettörténeti *folymat* saját rekonstruálható lehetőség-feltételei között vizsgálándók, mint más életesemények, mégpedig alapvetően a mögöttes döntésekben szerepet játszó konkrét (forrásosan megragadható) mozzanatok feltérképezése révén. Ezzel az *utóbb* vízvázalatonak bizonyuló biográfiai tények olyan kontextusba helyezhetőek, mely alkalmasint nem beszél sem „önmagáért”, sem saját (később már ismert, azaz immár történeti) „közeljövőjéről”, sőt, megeshet, hogy az „intézményi patriotizmus” igényeit sem elégti ki maradéktalanul. Cserébe viszont egyszerre világíthat rá az élettörténetek rekonstrukciójakor gyakorta színre lépő „racionalizáló” életrajzírói séma módszertani és szemléleti korlátaira,⁹ magának a biográfia egykor *élt* „főszereplőjének” konkrét (horribile dictu: valós) élethelyzetére, és végső soron a prozopográfiai alapokon feltérképezett paraméterek működésének „tesztelésére” is módot ad. A jelen tanulmány ennek jegyében Holub József, másfelől – első látásra kevésbé kézenfekvő okból, de az előbbivel szoros összefüggésben (mintegy az életrajz részeként) – Tagányi Károly országos levéltárnok könyvhagyatékának Pécsre kerülése körülményeit tárja fel. A két, egymástól függetlennek gondolható, magában álló és eltérő „műfajú” (élettörténeti, illetve könyvtártörténeti) tény kapcsolatának egyidejű feltárása ugyanis olyan perspektívát nyithat, mely egy életrajzi és intézménytörténeti kontextuson túlmutató, általánosabb összefüggésrendszer: a *vidéki egyetemi (történész)professzori lét 1920-as évekbeli lehetőség-feltételeinek* megértéséhez vihet közelebb.

Egy fővárosi történész lehetőségei és az Erzsébet Tudományegyetem vonzereje 1923-ban

Amennyiben valamiféle reális képet szeretnénk kapni arról, hogy egy 38 éves, már korántsem pályakezdő fővárosi történész számára miféle lehetőségekkel is kecsegtetett a pécsi professzoratúra vállalása 1923-ban, előljáróban érdemes néhány mondatban egybevetnünk Holub József mint tudós helyzetét és addigi pályáivét az Erzsébet Tudományegyetem korabeli állapotával.

Ha a relációt röviden akarnánk jellemezni, akkor leginkább az „egyensúlytalanság” kifejezéssel illelhetjük. A mérleg egyik serpenyőjében tudniillik egy új, viszont születése óta (lassan már évtizede) „permanens alapításban lévő” *vidéki egyetem* áll, mely az első világháború, majd az azt követő események kényszer szülte megoldásai miatt ráadásul meg-megújuló „gyermekbetegségekkel” küzdött.¹⁰ Mi több, az ETE működése Pécsen

⁹ „Ezek a sémák (...) egy teljesen racionális embert konstruálnak, aki nem ismeri a kételyt, nem bizonytalankodik vagy tehetetlenkedik. A legtöbb életrajz teljesen másként festene, ha nem kizárólag a nyereség maximalizálására törekvő szelektív racionalitást és cselekvést tételeznénk fel.” LEVI 2000. 90.

¹⁰ Az egyetem alapítására, kiépülésének elhúzóására, illetve pozsonyi és budapesti időszakára legújabban: LENGVÁRI 2014.

hangsúlyozottan ideiglenes jelleggel (ráadásul nem csekély politikai ellenszélben¹¹) 1923-ban egy olyan városban kezdődött meg, ahol nemhogy a modern (történet)tudósi működéshez elengedhetetlen feltételek nem voltak adottak, de magának az intézményi létnek az infrastruktúrális minimumát is jószerivel a semmiből kellett megteremteni.¹² Ezzel szemben a képzeletbeli mérleg másik oldalán egy fiatal, ambiciózus *fővárosi történészt* találunk,¹³ aki épp 1923-ban ért pályájának azon pontjára, ahonnan egy immár kiteljesedő szaktudósi karrier elindíthatónak látszott.

Előljáróban lényeges hangsúlyoznunk, hogy az 1903-ban letett érettségi vizsga után Szekszárdról¹⁴ Budapestre kerülő Holub József *két évtizedes fővárosi tevékenységének* számos, primer forrásokon keresztül vizsgálható összefüggésének feltárása még várat magára. A szükségképpen töredékes, jobbára szekunder információk azonban még így is sok olyan mozzanatot megvilágítanak, mely alapján a fiatal történettudós szakmai pozíciója és élet-helyzete – a fő vonásokat tekintve – mégis viszonylag pontosan körvonalazható ebben az időszakban.

Az 1885-ös születésű, római katolikus középosztályi családból származó¹⁵ Holub József a magyar történettudomány azon „negyedik nemzedékéhez” tartozott, melynek szakmai szocializációját a századfordulón már egy minden vonatkozásában professzionális történészekből álló közeg formálhatta mind a Budapesti Tudományegyetemen, mind az – ebben a vonatkozásban nehezen túlbecsülhető jelentőségű – Eötvös Collegiumban.¹⁶

11 A pécsi létesítésnek – számos támogató mellett – egyaránt voltak országos és helyi ellenzői is. ROZS 2003. 43–44.

12 Az infrastruktúra hiányát és a városba települő oktatókat fogadó körülményeket plasztikusan tárja elénk [Halasy-]Nagy József 1924. október 5-i, leköszönő rektorként tartott beszéde: „Nagy és nehéz feladat előtt állottunk, mikor az elmúlt év őszén megjelentünk ebben a városban. Az egyetem működésének előmunkálatai megtörténtek ugyan már az előző év folyamán, azonban meg kell vallanunk, hogy mindezek oly lassan, olyan vonatottan haladtak, mintha az építetők maguk sem bíztak volna benne rendületlen hittel, hogy (...) a pécsi egyetem (...) csakugyan valósággá váljék. Az akadályok hegyóriásként meredtek elénk, ellenségeink száma légió volt, míg barátainkat újjainkon össze tudtuk számlálni. (...) [M]ikor az egyetem kormányzatát átvéve a **mult év** [ti. 1923 – Sz. G.] **szeptemberének első napjaiban Pécsre érkeztem, mindent a kezdet kezdetén találtam. A központi épületben vakolatlan falak, festetlen termék meredtek elém, az egyetemi hivatalok szervezetlenül és alig néhány emberrel tapogatózva és sok-sok nehézséggel küszködve kezdték meg működésüket. A lakáshiány miatt minden működőképesség megbénultnak látszott...**” (Kiemelés tőlem – Sz. G.) NAGY 1933. 5–6. Az egyetem pécsi megtelepedésének folyamatára és nehézségeire: BENKE 2000. 109–122.; ROZS 2003. 37–43.; LENGVÁRI 2004. 83–85.; POHÁNKA–LENGVÁRI 2011. 54–58.

13 A Holub József életére, illetve munkásságának különböző szeleteire vonatkozó irodalom: SZABÓ 1940. 388–396.; KOMJÁTHY 1962; CSIZMADIA 1967. 118–125.; VARDY 1976. 143–144., 194.; BENEDEK 1986; SZITA 1986; KAJTÁR 1986; ÁDÁM 1986. 23–28. (Holub József műveinek jegyzéke); BENKE 1998; KAJTÁR 2001; DELACASSE 2006; BILKEI 2006; LENGVÁRI 2006; NAGY–SZABÓ 2006; PERES 2008. 126–131.; SZEBERÉNYI 2014. passim. A történész életrajzáának megírása egyelőre várat magára.

14 Holub József családi hátterére, szekszárdi gyermekéveire és Wosinszky Mór szárnyai alatt már középiskolásként megkezdett korai történetírói munkásságára: NAGY–SZABÓ 2006. 160–163.

15 A történész édesapja, Holub János (Lipótújvár, 1853 – Szekszárd, 1931) a besztercebányai és a lőcsei főgimnáziumban, majd a Budapesti Tudományegyetemen végezte tanulmányait. Néhány éves fővárosi nevelősködést követően az alsókubini (Árva vármegye) polgári iskola matematikatanára lett, ahonnan 1885-ben helyezték át a szekszárdi polgári fiúiskolába, mely intézménynek 1908 és 1920 között igazgatója is volt. NAGY–SZABÓ 2006. 160–161.

16 Holub Collegiumban eltöltött éveinek történetét önálló kutatásnak kell tisztáznia. Mindazonáltal a vele egy évfolyamhoz tartozó, magyar–francia szakos, 1909-től a *Nyugat*-ban több collegiumi vonatkozású írást is publikáló, a „nagy nemzedékkel” *Királyhágó* című önéletrajzi regényében bőségesen foglalkozó írónak, Laczkó Gézának az „emlékei” közt Holub József is felbukkan „a *rendes Golumba Józsi*” alakjában. LACZKÓ

Ez a közeg generációjának nem pusztán a történelmi működés megkezdése tekintetében nyújtott biztos képzettségi alapokat és szakmai „hátszínét”, de egyben a tudományos és közéleti kapcsolati háló alapjait is szinte készen szolgáltatotta. Ettől korántsem független, hogy Holub nemzedékének tagjai aktív működésüket az 1900-as évek elejére egy már kiépült és mind határozottabb kontúrokkal rendelkező történettudományi intézményi – egzisztenciális tekintetben is jövőképet sugalló – háttér¹⁷ megléte mellett kezdhették meg. Holub József ennek az – utóbb generációs élményként ható¹⁸ – pályakezdési időszaknak (azaz az utolsó békeévek, illetve a háború és a forradalmak korának), kortársaihoz, egyben kollégáihoz és barátaihoz (mint Hóman Bálint, Szekfű Gyula vagy Eckhart Ferenc) hasonlóan, *aktív szereplője* volt.¹⁹

1938 [1971]. 347. Laczkónak az Eötvös Collegium negyedszázados jubileumára, 1920-ban született írásának „névsorolvasása” szintén megemlíti Holubot: „*A kollégium nevelte (...) Szekfű Gyulát, akinek tudományos eredményeiről a kegyelet nyilatkozhatik ugyan elítélően, de készülségéről, tudományos becsületességéről, s szellemes okfejtő módszeréről elfogulatlan ember csak elismeréssel szólhat, Szabó Dezsőt, a Magyar Írók Szövetségének elnökét, Kodály Zoltánt, az új magyar zenének Bartók mellett legkiválóbb képviselőjét, a tehetséges író, de szerencsétlen bolond Balázs Bélát, a platonista Szilasi Vilmost, Holub Józsefet, a művelődéstörténészt, Zolnai Bélát, a kritikust, Eckhardt Sándort [sic!], a bécsi levéltárost, Gerevich Tibort, a műtörténészt (...), s még egypár nagyot és számtalan derekat, akik bocsássák meg, hogy nevük e pillanatban nem jut fáradt eszembe: új szempontú tudósokat, új csapatot válogató művészeket, új szabású pedagógusokat, mestereket és lelkes segédeket (...)*”. (Kiemelés tőlem – Sz. G.) LACZKÓ 1920. 818. (Az 1920-ra már erősen igazgatás- és jogtörténeti vonalon mozgó historikus esetében a „művelődéstörténész” minősítés érdekesnek hat, ám Laczkó soraiban alighanem Holub még Eötvös-kollégistaként kifejtett Istvánffy-kutatásainak emléke köszön vissza.) A *Királyhágóban* „Golumba József” Szekfűhöz, Kodályhoz, Szabó Dezsőhöz vagy Kuncz Aladárhoz képest kevésbé középponti figura; egy kissé gyejerli, de „rendes” úri gyerek benyomását kelti. LACZKÓ 1938 [1971]. 410–411., 422. Egyetlen általam ismert hivatalos collegiumi „szereplése” mindazonáltal egy Bartoniek Géza igazgató által jegyzett fegyelmi határozatban bukkan fel 1905-ben, mely szerint Bauer Herbert [Balázs Béla], Laczkó Géza, Szabó Miklós, Holub és mások „*engedély nélkül eltávoztak a collegiumból és (...) az éjszaka nagyobb részét a házon kívül töltötték*”. A rendutasítást a renitens hallgatók tudomásul vették. DOK. EC 15. sz.

17 Ennek a szakmai közegnek egyik fókuszpontja a Budapesti Tudományegyetemen a századforduló időszakában Marczali Henrik és Fejérfpataky László (az Eötvös Collegiumban pedig Mika Sándor) körül, míg a másik, a bécsi udvari levéltárakban működő Thallóczy Lajos és Károlyi Árpád környezetében alakult ki. GLATZ 1980. 102–112.; PAKSA 2011. 24–25.; WAKTOR 2004.; vö. ROMSICS 2011. 108–125. Ezek mellett a szakmai hivatalos és társadalmi „ernyőszervezetek” (elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága, illetve a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság), valamint a forrásörző intézmények (mindenekelőtt az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum) sok szálon „egymásba folyó” szakmai kapcsolathálójának jelentőségét kell kiemelni. Holub József e tágabb „tudásszociológiai közegben” elfoglalt pozíciójának néhány részletére az 1910–1920-as években: SEBERÉNYI 2014. 460–463.

18 Ez a „generációs élmény” persze nem kis mértékben az Eötvös Collegiumban töltött évekhez kötődött: LACZKÓ 1920; LACZKÓ 1938 [1971]. 308.; LACZKÓ 1978; SZEKFI [1948]. Lásd még THIENEMANN 2010. 31–32.

19 Erről azonban a historiográfiai emlékezet hajlamos megfélekedni azzal, hogy Holub működésének szinte kizárólag pécsi időszakát veszi tekintetbe, és az életmű egészére történő retrospekció jegyében gyakorlatilag minden (életrajzi, illetve szakmai) kontextusából kiragadja azt. Ebben, illetve általában véve a két világháború közötti „vidéki contra fővárosi történész-intelligencia” vonatkozásában is jellemzőnek tekinthetők – és forrásértékekkel bírnak mind a kései recepció, mind a kortárs emlékezet tekintetében – a Szekfű-tanítvány Kosáry Domokos visszaemlékezésszerű tanulmányának leplezetlenül pejoratív sorai, melyek Holubot minden további nélkül az úgymond, „vidéki történészek” között könyvelik el (noha fontos mozzanat, hogy a felsoroltak közül egyedül *nála* valamelyes pozitív felhanggal!): „*Voltak ott is [ti. a vidéki egyetemeken – Sz. G.] igen jelentős emberek, kezdeményezések, legfeljebb a jelenségek arányait kell óvatosabban kezelnünk. (...) Pécsen Holub József Szekfű híve, barátja volt. Szegeden Erdélyi László, Tóth László, Fögel József szakmai tekintélye aligha érte el a pesti Hajnal Istvánét vagy Domanovszkyét. Debrecenben sem Szabó Dezsőé, nem is szólva Rugonfalvi Kis Istvánról (...), aki már akkoriban is anakronizmusnak tűnt, ha szakmailag egyáltalán hallatta szavát. Szabó István csak*

Holub József 1909 januárjától 1923 őszéig megszakítás nélkül a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának (OSZK) munkatársaként dolgozott.²⁰ Maga az intézmény a könyvtár igazgatójának – a korszak egyik vezető történésének, egyben a fiatal historikus egyetemi professzorának és „mesterének” –, Fejérpataky Lászlónak²¹ a tudományos intencióit követve az egyik központja volt annak a közgyűjteményi szférának és intézményrendszernek (Magyar Nemzeti Múzeum, Országos Levéltár, Egyetemi Könyvtár, a bécsi Hofkammerarchiv, illetve a Haus-, Hof- und Staatsarchiv), ahol a modern történettudósi működéshez ekkorra már vitán felül nélkülözhetetlen levéltári és könyvészeti forrásokat őrizték, kezelték és tudományos kutatás tárgyává tették. Fejérpataky 1911-ben credo-ként fogalmazta meg, hogy a Széchényi Könyvtarat „nemcsak könyvtárnak, hanem tudományos jellegű nagy nemzeti intézménynek” tekinti, „melynek fő célja a nemzeti tudományt minden eszközzel, a lehető legliberálisabb szellemben terjeszteni”, és ennél fogva törekedett arra, hogy „a könyvtár hivatali személyzete elsőrangú tudományos egyénekből alakuljon, kik a nemzeti tudomány egy-egy ágának kiváló képviselői”.²² Ennek szellemében találjuk a könyvtár munkatársai között Áldásy Antalt (egy időben Holub közvetlen felettesét), Gerevich Tibort, Jakubovich Emilt, Bajza Józsefet, Melich Jánost vagy Bartoniek Emmát.²³ Korántsem meglepő hát, hogy az OSZK és a – korszakban a tudományos kutatás műhelyeként számon tartott, a 19. század végétől pedig a fizetési ranglétrán való előrelépés lehetősége révén fokozatosan javuló egzisztenciát is biztosító²⁴ – vezető közgyűjtemények „hivatalnokainak” zöme (köztük Holub is) a létező összes lehetséges módon „szervült” a történettudomány „szociológiai közegébe”.

Az utóbbi összefüggést azért érdemes külön is hangsúlyoznunk, mert alapvetően tévesek és anakronisztikusak azok a beállítások, melyek a korszak professzionális történészei számára az egyetlen lehetséges szakmai érvényesülési módnak és adekvát karrier-lehetőségnek – kimondva-kimondatlanul – a századelőn még egyébként is rendkívül szűk „kínálati piaccal” bíró „akadémiai szférát” (ti. egyetemi katedrát, a még éppen csak kialakulóban

1943-ban került Debrecenbe. Vagy talán Kolozsvárt idézzem [a szélsőjobboldali – Sz. G.] Baráth Tiborral?” KOSÁRY 1987. 337. (Kiemelés tőlem – Sz. G.) Noha a „szakmai tekintély” és a „szakmai színvonal” korántsem azonos kategóriák, az 1930-as évek közepétől már aktív történettudós Kosáry itt – meglehetősen „pesties” hangnemben, noha a bekezdés egészét tekintve nem minden tárgyi alap nélkül – kétségtelenül az utóbbiról beszél. A főváros contra vidék problémára még visszatérünk.

20 PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József).

21 Fejérpataky László (1857–1923) budapesti, bécsi, berlini, párizsi tanulmányok után, 1893-tól az Akadémia rendes tagjaként, 1895-től pedig a Budapesti Tudományegyetemen az oklevél- és címertan nemzetközi hírű professzora lett. Mindemellert 1882-től élete végéig a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékében – elsősorban annak levéltári osztályán, majd a Széchényi Könyvtár élén – töltött be mind magasabb posztokat, miközben a korszak valamennyi jelentős szakmai szervezetében (MTA Történettudományi Bizottsága, MTA II. Osztálya, Magyar Történelmi Társulat, Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság) vezető szerepet játszott. ROMTCS 2011. 577–578. Az ifjabb medievista nemzedék tagjai közül – Holub mellett – közeli tanítványa volt többek között Szentpétery Imre és Hóman Bálint is. Maga Holub, édesanyjához írt 1923. május 8-i levelében nevezi a néhány héttel korábban elhunyt Fejérpatakyt „megboldogult mester”-ének (akiről a *Levéltári Közlemények* hasábjain is megemlékezett). Holub József levele édesanyjának, 1923. máj. 8. Idézi: NAGY-SZABÓ 2006. 169.; ill. HOLUB 1923.

22 Idézi: SOMKUTI 2002. 101.

23 SOMKUTI 2002. 102., 106–107.; vö. MKSz 1910. 114–121.

24 A levéltári és könyvtári szféra munkatársainak bérezését és juttatásait az 1893. évi IV. tc. *Az állami tisztviselők, altisztek és szolgálk illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről* szabályozta.

lévő intézeti kutatói posztokat) állítják be. Jól illusztrálja ezt az idősebb generáció egyik legjelentősebb történettudósának, a Holubra (és számos kortársára) igen nagy hatást gyakorló, teljes négy évtizedes szakmai tevékenységét az Országos Levéltár munkatársaként kifejtő Tagányi Károlynak (1858–1924) a pozíciójára vonatkozó egyik újabb értékelés: „*Tagányi Károly (...) életének egyik legnagyobb, feloldhatatlannak bizonyuló [!] konfliktusa a történetírói-tudományos és a levéltárnoki-hivatali munka összeegyeztetése. Tagányi esetében a 19. század utolsó évtizedeiben kikristályosodó értelmiségi-tudományos mező ugyan megfelelő háttérrel nyújtott egy szabályos levéltárnoki karrier kibontakoztatásához, a hivatali kötöttségektől mentes történetírói lét – intézményi háttér híján [!] – azonban elérhetetlennek tűnt az ambíciózus ifjú számára. Ez a frusztráció [!] is hozzájárulhatott ahhoz*” – az idézett szöveg beállítására szerint –, hogy az országos levéltárnok meglehetősen éles tollú vitapartnernek bizonyult egész életében.²⁵ Tagányira, utóbb Pécsre kerülő könyvtára kapcsán még visszatérünk, itt azonban kifejezetten Holub József és az ifjabb nemzedékhez tartozó történészek előtt álló egyik lehetséges „jövőkép” szempontjából érdemes aláhúznunk néhány, a fenti interpretációnak ellentmondó tény. Egyrészt Tagányi generációjában Thallóczy Lajos,²⁶ Károlyi Árpád²⁷ vagy Csánki Dezső²⁸ karrierje, illetve historikusi tevékenysége a legkevésbé sem volt „hivatali kötöttségektől mentes”, mint ahogy Fejérpataky László is 1882–1893 között a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárnoka volt (mi több, hivatali teendőivel professzori kinevezése után sem hagyott fel!),²⁹ Holub nemzedékéből pedig a pályakezdő Eckhart Ferenc a bécsi Hofkammerarchiv,³⁰ Szekfű Gyula az Országos Levéltár, majd a Haus-, Hof-, und Staatsarchiv,³¹ Hóman Bálint pedig a budapesti Egyetemi Könyvtár³² munkatársa volt, és a világháború vége előtti időszak jelentős történészi tevékenységet kifejtő „hivatalnokainak” sora bátran folytatható volna.³³ Másfelől a korszak bármely történészenek az „értelmiségi-tudományos mezőben” a 20. század elején elfoglalt pozícióját több tényezővel is jellemezhetjük,³⁴ ám pusztán az anyagi és a presztízsszempontok is meglehetősen sokatmondóak. Tagányi Károlynál maradván, a hivatali rendbe kezdetben kétségtelenül nehezen betörő³⁵ történettudós 1900-ban (ekkor már a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjaként) elnyert országos levéltárnoki kinevezésével – az 1893. évi IV. tc. szerint – a VII. fizetési osztályba, azaz a miniszteri titkárokkal azonos státuszba került.³⁶ Hivatalánál fogva ugyanakkor éppúgy a „nagyság” megszólítás dukált neki, miként a korszak egyetemi tanárainak is.³⁷ Az 1918

25 BOGNÁR 2010. 201. (Kiemelések tőlem – Sz. G.)

26 SZILÁGYI 2007. 49–54.; GLATZ 2010.

27 BITTNER 1933; SZEKFŰ 1933; SZILÁGYI 2007. 43–48.

28 SASHEGYI 1982.

29 ROMSICS 2011. 577–578.

30 MEZEY 2000. 408–409.

31 FAZEKAS 2011; RESS 2011.

32 SZÖGI 2011.

33 A történészek számára a háborút követően rendelkezésre álló „állás kínálati piac” helyzetére még röviden visszatérünk.

34 Tagányi Károly és Holub József a 20. század elején elfoglalt pozíciójának néhány elemére újabban: SZEBERÉNYI 2014. 453–464.

35 BOGNÁR 2010. 209–210.; SZEBERÉNYI 2014. 454. (6. jz.)

36 SASHEGYI 1976. 239.

37 KÖVÉR 1999. 15–17.

előtti történetírói lét intézményi háttérét tehát kifejezetten jelenthette, és elérhető módon jelentette is a forrásörző tudományos közgyűjtemények nyújtotta – a fiatalok számára a ranglétra alján persze eleinte szerény – hivatalnoki egzisztencia lehetősége.

Holub József 1923-ig végigjárta a hivatali számarlétra addig elérhető valamennyi fokát,³⁸ miközben a bölcsészkar elvégzése után (a kirobbanó háború, illetve történeti kutatásai miatt elhúzódozó) jogi tanulmányokba fogott.³⁹ A szakmai szervezetek közül elsősorban a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság működésében vett részt, úgyszintén mint a társaság folyóiratának, a *Turul*nak a társszerkesztője.⁴⁰ Mindeközben aktív és mind jelentősebb visszhangot keltő, szűkebb medievisztikai szakterületének tárgykörébe tartozó publikációs tevékenységet fejt ki,⁴¹ illetve „*Zala vármegye megbízásából dolgozik a vármegye történeti monografiján*”.⁴²

Mind erősebb szakmai beágyazottságának az 1910-es évek közepétől számos jele van. Az, hogy Holub József neve 1914 tavaszán felbukkan a korszak egyik legnagyobb port kavart, Szekfű Gyula körül kialakult vitája kapcsán, midőn az egykori Eötvös-kollégistatárs és barát Rákóczi-kötetét érő politikai és sajtótámadásokban a szerző mellett nyilvánosan kiálló „szakmai aláírók” csoportjához csatlakozott,⁴³ még magyarázható azzal (a személyes/baráti szálakon túl), hogy a történettudomány krémje szinte egyöntetűleg Szekfű pártját fogta.⁴⁴ A háború időszakában a magyar történettudományi közösség megmozgató egyik legjelentősebb történelmi társulati kezdeményezés résztvevői közti aktív szereplése azonban már a szakmai beágyazottság konkrét jele. Az 1917-ben a Magyar Történelmi Társulat elnökségét átvevő Klebelsberg Kuno által kezdeményezett nagyszabású, Magyarország „újabb kori” története forrásainak feltárására irányuló vállalkozás (*Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris*)⁴⁵ előkészítő munkálataiban Holub mint „a közigazgatási szer-

38 1909 januárjától könyvtári gyakornok, 1912 januárjától múzeumi segédőr (IX. fizetési osztály), 1918 januárjában múzeumőri címet és jelleget kap, majd 1918 augusztusában múzeumőrré lép elő (VIII. fizetési osztály), mígnem 1919 februárjában a népköztársaság közoktatásügyi minisztere múzeumi igazgatóorré nevezi ki (VII. fizetési osztály). Holub az OSZK kötelékét 1923 őszén végül az Országos Magyar Gyűjteményegyetem VI. fizetési osztályába sorolt igazgató-őreként hagyja el. PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József).

39 Vö. SZITA 1986. 9–10. Holub József a Budapesti Tudományegyetem történelem–latin szakos bölcsészhallgatójaként 1908. október 27-én szerzett középiskolai tanári oklevelet. Bölcsészdoktori diplomáját 1909. december 20-án keltezték. Az 1910-ben megkezdett, Budapesten, majd Debrecenben folytatott jogi és államtudományi tanulmányokat 1918. június 6-án kelt jogi végbizonyítvány zárta, államtudományi doktori oklevelét 1920. december 22-én állították ki. PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József).

40 Holub 1912-ben lett (Hómannal és Szentpéteryvel együtt) a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgatóválasztmányának tagja, majd 1914-től – a háború végéig titkári teendőket is ellátó – jegyzője. Eközben Áldásy Antal mellett (1924-ig) a *Turul* társszerkesztői posztját is betöltötte. SZEBERÉNYI 2014. 460–461. A „kapcsolati tökélekedés” aligha lényegtelen mellékszála, hogy 1910-től Fejérpataky László állt a Társaság élén. SZLOVIKNÉ 1983. 55.

41 ÁDÁM 1986. 23–24.; vö. SZEBERÉNYI 2014. 463–464.

42 MKSz 1911. 116.; MKSz 1912. 211.; MKSz 1913. 207.; MKSz 1915. 145.; vö. SZEBERÉNYI 2014. 464–465.

43 Holub József a *Világban*, az *Ujságban* és a *Budapesti Hírlapban* 1914. április 29-én közzétett, Szekfű mellett felszólaló kiáltvány (*A művelt magyar olvasóközönséghez!*) aláíróinak sorában szerepel. DÉNES 1976. 100. (132. jz.)

44 DÉNES 1976. 99–101.

45 A *Fontes* jelentőségére: VARDY 1976. 55–58.; ERŐS 2009. 49.; ROMSICS 2011. 251–252.

vek és a területi viszonyok történetével foglalkozó” szakbizottság tagja vett részt,⁴⁶ amire első-sorban az idő szerinti (de a háború után is még évekig/évtizedekig folytatott), Zala megye történetével kapcsolatos említett kutatásai predesztináltak.⁴⁷ Az előkészítő munkálatokban való részvétel mellett azonban Holub szerzői szereppel is számolhatott a végül csupán 1921-től, a háború és a forradalmak keltette vihar elcsitulása után meginduló sorozatban. Erről tanúskodnak azok az 1920. áprilisi társulati beszámolók, melyek – a Klebelsberg hollandiai pénzszerző akciójának eredményeként előálló forrás terhére – meghatározott téma kidolgozását már konkrét szerzőkhöz (Károlyi Árpád, Angyal Dávid, Domanovszky Sándor, Szabó Dezső stb.) kötötték. A „vállalat” ezen eredeti – utóbb azonban jelentős eltérésekkel megvalósuló – koncepciója szerint a választmány a tizennégy szerző egyikeként, a sorozat hatodik kötetének elkészítésére Holub Józsefet kérte fel *A megyei közigazgatás fejlődése a török hódoltság után* címmel.⁴⁸

Az időközben családot alapító⁴⁹ fiatal történész – a vele egyívású szakmabeliek jelentős részéhez hasonlóan⁵⁰ – nem vett részt a háborúban, így ebben az időszakban nem pusztán hivatali karrierje és publikációs/kutatási tevékenysége volt töretlen, de egyben (hivatali teendőivel is összefüggő) külföldi tapasztalatszerzésre és kapcsolatépítésre is módja nyílt. Holub – aki egyetemi minősítési lapja szerint a latin mellett „*elég jól*” írt és olvasott németül, franciául, olaszul, és valamelyest szűkebb pátriájának nyelvén, „tótul” (szlovákul) is beszélt – már középiskolás és egyetemi éve alatt is többször járt külföldi tanulmányúton.⁵¹ Hivatali működése megkezdése után 1912 áprilisában Párizsban, majd 1913-ban múzeumi tanulmányúton Felső-Olaszországban járt. A háború idején, Fejérpatakyval közösen tanulmányozták Németországban a „Háborús Gyűjtemények”-et 1915 nyarán,⁵² 1915–1918 között pedig „*számos bécsi tanulmányút*”-on vett részt. 1921 tavaszán és 1921/22 fordulóján a Magyar Történelmi Társulat megbízásából kutatott párizsi és brüsszeli levél- és könyvtárakban.⁵³

A forradalmak idején alighanem kevésbé exponálta magát – noha 1919 elején a népköztársasági kormányzat léptette elő VII. fizetési osztályba sorolt múzeumi igazgatóőr-ré⁵⁴ –, a Tanácsköztársaság alatt kifejtett tevékenységét pedig (a levéltári direktóriumnak

46 SZÁZADOK 1917. 416.

47 Erre legújabbban: SZEBERÉNYI 2014. 463–466.

48 SZÁZADOK 1919–1920. 309. (*Gróf Klebelsberg Kunó hollandi actiója a magyar történetírás érdekében* cím alatti beszámoló.) A Holubra osztott munka – a tervezetben szereplő néhány másik kötethez hasonlóan – ebben a formában soha nem készült el, melynek okát további kutatásoknak kell tisztáznuk.

49 Holub József 1914. június 7-én vette feleségül a szekszárdi Bodnár Máriát, annak a Bodnár Istvánnak a leányát, aki az általa szerkesztett „*Tolnavármegye és a közérdek*” c. lapban Holub első írásait közölte. ÁDÁM 1986. 23.; NAGY–SZABÓ 2006. 164. A házaspárnak két gyermeke született. PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati táblázat (Holub József). A család Pécsre költözését megelőző utolsó lakhelye Budapesten, a VIII. kerületi Mátyás tér 6. szám alatt volt. ETE TANREND 1924/25. I. 24.

50 Lásd erre a frontot megjárt Thienemann Tivadar visszaemlékezését az „*otthoni fölmentettek attitűdje*”-ről: „*Gerevich Tibor (...) azt mondta – 'Hát neked nincsen semmi protekciód, hogy a frontra mentél?*” THIENEMANN 2010. 28.

51 1902 tavaszán Rómában, 1905 nyarán Genfben „*szünidei tanfolyamon*” járt, 1907 őszén pedig a Rajnavidéki levéltárakat tanulmányozta. PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József).

52 Vö. MKSz 1916. 2–3.; ill. MKSz 1923. 278.

53 PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József); KAJTÁR 1986. 15.

54 MKSz 1919. 139.

a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára Országos Levéltárba történő beolvasztását célzó kísérleteit sikerült tudományos alapon „kivédenie”⁵⁵ az ellenforradalmi kurzus kiépülésének utóbb igazolási eljárásokkal terhes légkörében feltétlenül érdemként könyvelhették el.

Holub felbukkan a háború következményeinek szakpolitikai (közgyűjteményi) kérdéseit megvitató és kezelő grémiumok legmagasabb szinten aktív munkatársainak holdudvarában is. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával összefüggően az egykori közös államterület utódállamok közti levéltári–múzeumi–könyvtári vagyónának – nem pusztán hatalmi-politikai, de ideológiai, illetve történettudományi és gyűjteményszervezési szempontból is – rendkívül kényes megosztási folyamatában számos prominens történettudós levéltári, múzeumi és könyvtári szakember vett részt (Károlyi Árpád, Fejérpataky László, Fraknoi Vilmos, Eckhart Ferenc, Gerevich Tibor, Szekfű Gyula, Csánki Dezső stb.).⁵⁶ Holub Józsefet 1919 augusztusa végén Fejérpataky László javaslatára vonta be a bécsi közös és udvari gyűjtemények felosztását előkészítő miniszteri bizottság a testület munkájába mint bizottsági előadót.⁵⁷ A hosszú évekig elhúzódó folyamatban a magyar fél részéről a szakmai tárgyalásokat lefolytató albizottságok 1922 júliusában álltak fel levéltári (Károlyi Árpád, Szekfű Gyula, Eckhart Ferenc), múzeumi (Gerevich Tibor), valamint a speciális katonai-levéltári vonalon. Ezek sora 1923 januárjában egy könyvtári albizottsággal egészült ki, melynek élére az OSZK frissen kinevezett új igazgatója – Holub egyetemi barátja – Hóman Bálint került, két további tagja pedig Jakubovich Emil mellett Holub József lett.⁵⁸

Mindezen szakmai szerepvállalások⁵⁹ és a kutatótevékenység gyümölcsei a háborút és a forradalmakat követő néhány évben értek be, midőn Holub sorra nyerte el azokat a társadalmi és szakmai szervezeti tagságokat, illetve akadémiai pozíciókat (Szent István Akadémia rendes tagja;⁶⁰ magántanári habilitáció;⁶¹ MTA levelező tagja⁶²), melyek az 1923-as év tavaszára egy kiteljesedő szakmai karrier csúcsa felé mutattak.

Klebelsberg kultuszminiszter felterjesztésére Holub Józsefet a kormányzó 1923. február 6-án az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karának VI. fizetési osztályába sorolt igazgatóórávé nevezte ki,⁶³ ami nem pusztán szakmai, de egyben

55 „A levéltári direktórium (...) a kéziratokra is szemet vetett s hol annak történeti anyagát, hol meg egész készletét be akarta kebelezni az Orsz. Levéltárba. Azonban dr. HOLUB József igazgatóór kimutatván e tervek tudománytalanságát és a közre nézve káros voltát, ezt az akciót is sikerült leszerelni.” GULYÁS 1920–1921. 24.

56 A kérdésre részletesen: RESS 2008.

57 MLÖ 44. sz., 46. sz., 50. sz., 53. sz., 55. sz., 56. sz.; vö. RESS 2011. 96.

58 MLÖ 101. sz.

59 Ezek sora folyamatosan bővült: 1920-ban az Apponyi-féle Magyar Külügyi Társaság, 1923-ban a párizsi Société d’Histoire du Droit tagja lett. PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József).

60 Holub József 1920. február 27-én lett a Szent István Akadémia rendes tagja *A halálesetre szóló ajándékozás régi jogunkban* c. székfoglalójával. NAGY–SZABÓ 2006. 167.; KAJTÁR 2001. 121.

61 A „Diplomatica” tárgykörből történt habilitáció alapján a Budapesti kir. Magyar Tudományegyetem 1920. július 19-én 1354/1919–20. sz. alatt állította ki a Holubot magántanárrá képesítő oklevelét. PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József). Vö. SZENTPÉTERY 1935. 683.; NAGY–SZABÓ 2006. 167.

62 Az MTA 1923. május 11-én választotta levelező tagjai sorába. Székfoglalóját *Végrendeleti jogunk kialakulása* címmel 1925. március 16-án tartotta. HOLUB 1927. 232.; SZABÓ 1940. 389.

63 MKSz 1923. 157.

anyagi megbecsülést is jelentett a lánya születésével nemrégiben⁶⁴ kétgyermekes családapává váló tudósnek. Az 1923. év tavaszán 38. életévét betöltő historikus szakmai élete is igen pezsgőnek bizonyult. Áprilisban nem csupán részt vett a történettudomány legjelentősebb nemzetközi szimpóziumán, a Brüsszelben megrendezett V. nemzetközi történetészkongresszuson,⁶⁵ de – mint arról hivatali főnöke, az OSZK élére közös mentoruk, Fejérpataky László javaslatára⁶⁶ 1922 decemberében kinevezett Hóman Bálint beszámolt – igen fontos szakmai ügyben is eljárta, midőn „[t]árgyalásokat kezdeményezett a louvaini [leuveni] egyetemi könyvtárral (...) az újonnan felfedezett Ó-magyar Mária síralom cseréje tárgyában”.⁶⁷ A május elején az MTA levelező tagjai közé aspiráló történész sűrű tavasza mégis a jövőre vonatkozó dilemmákkal volt terhes.

Rendkívül beszédes – és szűkebb témánkhoz is immár szorosan kötődő – Holub Józsefnek a családi iratok közt fennmaradt,⁶⁸ néhány nappal akadémiai levelező taggá választása előtt, édesanyjához írt levele:

„Jó ujságról adhatok hírt megint: ma [ti. 1923. május 8-án – Sz. G.] volt az Akadémiában az osztályok döntése, hogy kiket ajánlanak megválasztásra a pénteki teljes ülésnek, s én is bejutottam. Hárman voltunk két helyre, s ily körülmények közt, minden jóakarát ellenére is, biztos nem lehetett a dolog. Sorshúzás dönti el ily esetben, hogy mily sorrendben szavaznak, s megeshet az is, hogy ha az első kettő bejön, a 3.-ra már nem is szavaznak. Véletlenül ily rossz helyre jutottam én is, s csak annak köszönhettem megválasztásomat, hogy a 2. számú jelölt, Kérészy professzor] a pécsi egy[etem] jogtört[énet] tanára, aki már tavaly egyszer megbukott, nem volt egyáltalában erős jelölt, és sok jó emberem csak azért is ellene szavazott (amit különben nem tettek volna meg), hogy én ki ne essem. Igaz, hogy pénteken dől el végleg az ügy, de nem valószínű, hogy ott az osztály ajánlatát megváltoztassák. **A legnagyobb kitiűntetés, ami tudományos pályán az embert érheti, s csak azt szeretném, hogy most már nyugodtan dolgozhassam is s méltónak bizonyíthassam magam erre az előlegezett bizalomra. Nem szerénykedem, de szegény megboldogult mesterem [ti. az 1923. március 6-án elhunyt Fejérpataky László – Sz. G.] jóindulata mellett annak köszönhetem főképp, hogy egyedül foglalkozom régi jogunk történetével. Erre akar biztatás lenni ez is. (...) Ép ezért, bár nagyon hívnak és biztatnak, húzódozom a pécsi egyetem azon óhajától, hogy menjek el a most megüresedett magyar történeti tanszékre, mert ez ugyancsak eltérítene megint eddigi terveimtől. Szegedre szívesebben elmennék a jogtörténeti tanszékre, de ép ma hallottam olyan híreket, hogy az még nem biztos. Itt volna még egy harmadik eset: a Könyvtári Igazgatóság, ha Bálint lenne a főigazgató...**”⁶⁹

⁶⁴ Holub József fia, József – aki utóbb apjához hasonlóan, de már a pécsi ETE-n folytatott jogi tanulmányokat – 1915. március 28-án született. Leánya, Veronika – néhány évtizeddel később a pécsi egyetemi könyvtár munkatársa – 1922. november 3-án látta meg a napvilágot. PTE EL VIII. 101. e. 141. köt. Szolgálati és minősítési táblázat (Holub József).

⁶⁵ A neves belga medievista, Henri Pirenne nyitóelőadásával kezdődő kongresszusról Holub a *Levéltári Közleményekben* számolt be részletesen: HOLUB 1924.

⁶⁶ DEBRECZENI-DROPPÁN 2011. 82–83.

⁶⁷ MKSz 1924. 113–114.

⁶⁸ A család által őrzött levelezés anyagát – számos levél részletének bőséges közlésével – Nagy Janka Teodóra és Szabó Géza tanulmánya ismerteti. NAGY-SZABÓ 2006. 167–179.

⁶⁹ Holub József levele édesanyjának, 1923. máj. 8. Idézi: NAGY-SZABÓ 2006. 168–169. (Kiemelések tőlem – Sz. G.)

Az élettörténet további alakulásának szempontjából sorsdöntőnek bizonyuló „útke-reszteződés” és a levélben említett választási lehetőségek több ponton is kérdéseket támasz-tanak, miközben a szöveg Holub tudósi identitásának alakulása szempontjából is érdekes adalékokkal szolgál. Mindezek megvizsgálása előtt azonban a beszámoló egy (látszólagos) ténybeli tévedésének okát kell felfednünk, mely visszavezet az Erzsébet Tudományegye-tem korabeli állapotára. Az 1923 májusában még Budapesten működő „pécsi egyetem”⁷⁰ magyar történeti tanszéke ekkor tudniillik korántsem volt üresedésben.

(A tanulmány folytatása a *Per Aspera ad Astra* 2015/2. számában olvasható.)

FORRÁSOK

- DOK. EC Dokumentumok az Eötvös József Collegium törté-
netéből. In: *Szabadon szolgál a szellem. Tanulmányok*
és dokumentumok a száz esztendeje alapított Eötvös
József Collegium történetéből, 1895–1995. Szerk. és a
dokumentumokat válogatta: Kósa László. Budapest,
1995. 155–231.
- ETE TANREND 1924/25. I. *A M. kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az*
1924/25. tanév első felére. Pécs, 1924.
- MKSz *Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum*
Országos Széchényi Könyvtárának Közlönye. Buda-
pest.
- MLÖ *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény*
létrejötté (1918–1926). Szerk. Ress Imre. Budapest,
2008.
- PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécs
- VIII. 101. a. Erzsébet Tudományegyetem Rektori Hivatal, A Pé-
csi Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei.
- VIII. 101. b. Erzsébet Tudományegyetem Rektori Hivatal iktatott
iratai.
- VIII. 101. e. Erzsébet Tudományegyetem Rektori Hivatal nem
iktatott iratai.
- SZÁZADOK *Századok. A Magyar Történelmi Társulat Közlönye.*
Budapest.

⁷⁰ Az ETE – együttműködésben a szintén menekülni kényszerült kolozsvári egyetemmel – 1920 februárjától kezdte meg hivatalos működését a fővárosban, azonban legkésőbb az 1921. évi XXV. törvénycikk 1921. júniusi hatályba lépésétől kezdve tudható volt, hogy a kormányzati szándékok szerint az intézmény „ideiglenesen” Pécssett nyer majd elhelyezést. Vö. LENGVÁRI 2014. 20.

IRODALOM

- ÁDÁM 1986 *Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága.* Szerk. ÁDÁM Antal. (Studia iuridica auctoritate universitatis Pécs publicata, 109.) Pécs, 1986.
- BENEDEK 1986 BENEDEK Ferenc: Holub József, a professor. In: *Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága.* Szerk. ÁDÁM Antal. (Studia iuridica auctoritate universitatis Pécs publicata, 109.) Pécs, 1986. 19–21.
- BENKE 1998 BENKE József: Holub József. In: BENKE József: *Az Erzsébet Tudományegyetem rektorai és dékánjai.* Pécs, 1998. 88–90.
- BENKE 2000 BENKE József: *Egyetemünk története.* Pécs, 2000.
- BILKEI 2006 ÖRINÉ BILKEI Irén: Holub József zalai munkássága. In: *Történészek és jogtörténészek Holub Józsefről.* Szerk. SZEKERES Róbert. (A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, 9. Új sorozat, 6.) Pécs, 2006. 13–18.
- BITTNER 1933 BITTNER Lajos: Károlyi Árpád, a levéltárnok. *Levéltári Közlemények* 11. (1933): 3–4. 173–207.
- BOGNÁR 2010 BOGNÁR Szabina: „Mivé lesz a styl?” Tagányi Károly történetírói pályakezdése. In: „*Alattad a föld, fölötted az ég...*” Források, módszerek és útkeresések a történetírásban. Szerk. BALOGH Margit. Budapest, 2010. 201–224.
- CSIZMADIA 1967 CSIZMADIA Andor: A jogtörténeti oktatás a pécsi tudományegyetemen a két világháború között. Kérészy Zoltán és Holub József munkássága. In: *Jubileumi Tanulmányok 2.* Szerk. PAP Tibor. Pécs, 1967. 107–128.
- DEBRECZENI-DROPPÁN 2011 DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: Hóman Bálint a Magyar Nemzeti Múzeum élén (1923–1932). In: *Történeti ártértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, 2011. 82–93.

- DELACASSE 2006 KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: Holub, a jogtörténész. In: *Történészek és jogtörténészek Holub Józsefről*. Szerk. SZEKERES Róbert. (A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, 9. Új sorozat, 6.) Pécs, 2006. 6–12.
- DÉNES 1976 DÉNES Iván Zoltán: *A „realitás illúziója”. A historikus Szekfű Gyula pályafordulója*. Budapest, 1976.
- ERŐS 2009 ERŐS Vilmos: A magyar történetírás a két világháború közötti időszakban. *Valóság* 52. (2009):2. 49–68.
- FAZEKAS 2011 FAZEKAS István: Szekfű Gyula és a Haus-, Hof- und Staatsarchiv és levéltárosai az I. világháború előestéjén. In: *A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében*. Szerk. UJVÁRY Gábor. A szerk. munkatársa: NAGY József Zsigmond. Budapest, 2011. 58–75.
- GLATZ 1980 GLATZ Ferenc: *Történetíró és politika. Szekfű, Steier, Thim és Miskolczi nemzetről és államról*. Budapest, 1980.
- GLATZ 2010 GLATZ Ferenc: Lajos Thallóczy – Historiker der Habsburgermonarchie. In: *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft*. Hrsg. JUZBAŠIĆ, Dževad – RESS, Imre. Sarajevo–Budapest, 2010. 19–29.
- GULYÁS 1920–1921 GULYÁS Pál: Kommunista könyvtárpolitika. *Magyar Könyvszemle* 28. (1920–1921):1–4. 1–84.
- GYÁNI 2004 GYÁNI Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: KÖVÉR György – GYÁNI Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 2004. 187–389.

- HOLUB 1923 HOLUB József: Fejérpataky László. *Levéltári Közlemények* 1. (1923):1. 223–225.
- HOLUB 1924 HOLUB József: A brüsszeli ötödik történelmi kongresszusról. *Levéltári Közlemények* 2. (1924):1. 108–126.
- HOLUB 1927 *Végrendeleti jogunk kialakulása*. Kivonat HOLUB József lev. tagnak a II. osztály 1925. márc. 16-iki ülésén bemutatott székfoglaló értekezéséből. In: *Akadémiai Értesítő*, XXXVII. köt. 435. füzet (1926. október–december). Budapest, 1927. 232–240.
- KAJTÁR 1986 KAJTÁR István: Holub József, a történész. In: *Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága*. Szerk. ÁDÁM Antal. (Studia iuridica auctoritate universitatis Pécs publicata, 109.) Pécs, 1986. 15–18.
- KAJTÁR 2001 KAJTÁR István: Holub József (1885–1962). In: *Magyar Jogtudósok 2*. Szerk. HAMZA Gábor. Budapest, 2001. 119–128.
- KOMJÁTHY 1962 KOMJÁTHY Miklós: Holub József, 1885–1962. *Levéltári Közlemények* 33. (1962):2. 304–305.
- KOSÁRY 1987 KOSÁRY Domokos: A magyar történetírás a két világháború között. In: KOSÁRY Domokos: *A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról*. Budapest, 1987. 321–355.
- KOVÁCS I. 2009 [2011] KOVÁCS I. Gábor: A prozopográfiai módszerek lehetőségei a társadalmi nagycsoportok történelmi kutatásában. In: KOVÁCS I. Gábor: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom- és kultúratörténelmi tanulmányok*. Budapest, 2011. 199–208.

- KOVÁCS I. – KENDE 2006 [2011] KOVÁCS I. Gábor – KENDE Gábor: A két világháború közötti egyetemi tanárok rekrutációja és a középrétegek hierarchiája a társadalmi rangcímrendszer szerint a dualizmus kori Magyarországon. In: KOVÁCS I. Gábor: *Élitek és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok*. Budapest, 2011. 99–198.
- KÖVÉR 1999 KÖVÉR György: Ranglétra és középosztályosodás a reformkortól az első világháborúig. *Századvég* 4. (1999):14. 3–21.
- LACZKÓ 1920 LACZKÓ Géza: Az Eötvös-Collegium, középiskolai tanárjelöltek állami internátusa. *Nyugat* 13. (1920):2. 817–818.
- LACZKÓ 1938 [1971] LACZKÓ Géza: *Királyhágó*. Budapest, 1971. (Első kiadása: 1938)
- LACZKÓ 1978 LACZKÓ Géza: Csillag u. 2. (1903–1907). *Valóság* 21. (1978):11. 24–40.
- LENGVÁRI 2004 LENGVÁRI István: A város és az „árva leány” – Pécs és az Erzsébet Tudományegyetem. *Limes* 17. (2004):4. 83–92.
- LENGVÁRI 2006 LENGVÁRI István: Holub József mint egyetemi vezető (1929–30, 1943–44, 1944–45.) In: *Történészek és jogtörténészek Holub Józsefről*. Szerk. SZEKERES Róbert. (A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, 9. Új sorozat, 6.) Pécs, 2006. 19–24.
- LENGVÁRI 2014 LENGVÁRI István: Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története. *Per Aspera ad Astra* 1. (2014):1. 15–25. (<http://per-aspera.pte.hu/archivum/1-szam-1.html>) [2014.07.30.]
- LEVI 2000 LEVI, Giovanni: Az életrajz használatáról. (Ford. CZOCH Gábor) *Korall* 1. (2000):2. 81–92.

- MEZEY 2000 MEZEY Barna: Utószó. In: ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk., a jegyzeteket készítette, az utószót írta és a bibliográfiát összeállította: MEZEY Barna. Budapest, 2000. 407–437.
- NAGY 1933 Dr. NAGY József 1923/1924. tanévi rectornak megnyitó-, beszámoló- és beiktató beszéde. In: *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem 1924/25. tanévi irataiból. Az 1924–25. tanévre megválasztott egyetemi hatóságnak beiktatása és a tanév megnyitása alkalmából 1924. évi október hó 5-én tartott ünnepélyes egyetemi közgyűlés*. Pécs, 1933. 5–12.
- NAGY – SZABÓ 2006 NAGY Janka Teodóra – SZABÓ Géza: Ecsetvonások Holub József tudományos portréjához. In: *Tolna megyei levéltári füzetek, 11.* Szerk. DOBOS Gyula. Szekszárd, 2006. 159–183.
- PAKSA 2011 PAKSA Rudolf: Szekfű Gyula alma matere. In: *A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében*. Szerk. UJVÁRY Gábor. A szerk. munkatársa NAGY József Zsigmond. Budapest, 2011. 14–27.
- PERES 2008 PERES Zsuzsanna: Kérészy Zoltán és Holub József. In: *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923–2008). Antológia*. Szerk. KAJTÁR István. Pécs, 2008. 123–134.
- POHÁNKA – LENGVÁRI 2011 POHÁNKA Éva – LENGVÁRI István: A pozsonyi, majd pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem. In: FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011. 49–83.
- RESS 2008 RESS Imre: A badeni levéltári egyezmény létrejötte. A levéltári jogvita történelmi gyökerei – a nemzeti levéltárak és a Monarchia levéltári öröksége. In: *A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926)*. Szerk. RESS Imre. Budapest, 2008. xxi–lxiv.

- RESS 2011
RESS Imre: Szekfű Gyula, a levéltárnok 1918–1919-ben. In: *A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében*. Szerk. UJVÁRY GÁBOR. A szerk. munkatársa: NAGY József Zsigmond. Budapest, 2011. 76–97.
- ROMSICS 2011
ROMSICS Ignác: *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, 2011.
- ROZS 2003
ROZS András: Pécs, a befogadó város. In: *A város és egyeteme. Előadások az Erzsébet Tudományegyetem első pécsi tanévnyitójának 80. évfordulója alkalmából*. Szerk. NAGY Ferencné – VONYÓ József. Pécs, 2003. 35–48.
- SASHEGYI 1976
SASHEGYI Oszkár: Az Országos Levéltár személyzete, 1874–1903. *Levéltári Közlemények* 47. (1976):2. 217–245.
- SASHEGYI 1982
SASHEGYI Oszkár: Csánki Dezső. Egy tudós életpályája a polgári kori Magyarországon. *Békési Élet* 17. (1982):4. 427–437.
- SOMKUTI 2002
SOMKUTI Gabriella: *Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1918*. Budapest, 2002.
- STONE 1971
STONE, Lawrence: Prosopography. *Daedalus* 17. (1971):1. 46–79.
- SZABÓ 1940
SZABÓ Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- SZEBERÉNYI 2014
SZEBERÉNYI GÁBOR: A levéltárnok és „tanítványa”. Historiográfiai háttérrel Tagányi Károly és Holub József történetírásának összefüggéséhez. In: *Pedagógia – Oktatás – Könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes születésnapjára*. Szerk. CSÓKA-JAKSA Helga – SCHMELCZER-POHÁNKA Éva – SZEBERÉNYI Gábor. Pécs, 2014. 455–474.

- SZEKFŰ 1933 SZEKFŰ Gyula: Károlyi Árpád, a történetíró. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. 1933. október 7.* Budapest, 1933. 5–27.
- SZEKFŰ [1948] SZEKFŰ Gyula: *Visszaemlékezés a pályakezdesre, 1948.* In: SZEKFŰ Gyula. Vál., sajtó alá rendezte, a bevezetést írta DÉNES Iván Zoltán. Budapest, 2001. 167–175.
- SZENTPÉTERY 1935 SZENTPÉTERY Imre: *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935.* (A Királyi Magyar Pázmány Péter-tudományegyetem története. IV. kötet.) Budapest, 1935.
- SZILÁGYI 2007 SZILÁGYI Ágnes Judit: *Érdekes személyiségek, emlékezetes viták a magyar történetírásban. 27 történetészportré.* Budapest, 2007.
- SZITA 1986 SZITA János: Holub József, a jogtörténész. In: *Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága.* Szerk. ÁDÁM Antal. (Studia iuridica auctoritate universitatis Pécs publicata, 109.) Pécs, 1986. 9–14.
- SZLOVIKNÉ 1983 SZLOVIKNÉ Berényi Márta: A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság története. 1. rész: 1883–1921. *Levéltári Szemle* 33. (1983): 1–3. 51–84.
- SZÖGI 2011 SZÖGI László: Hóman Bálint az Egyetemi Könyvtárban. In: *Történeti átértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, 2011. 77–81.
- THIENEMANN 2010 THIENEMANN Tivadar: *Az utókor címére. Thienemann Tivadar hátrahagyott életrajzi feljegyzései.* Sajtó alá rendezte KONCZ Lajos. [Pécs, 2010]
- VARDY 1976 VARDY, Steven Bela: *Modern Hungarian Historiography.* (East European Monographs, 17.) New York–Guildford, 1976.

WAKTOR 2004

WAKTOR Andrea: „Kegyelmes Büzérnagy! ... Én ábrándozom a bécsi szép napokról”. Thallóczy Lajos és köre Bécsben. *Budapesti Negyed* 12. (2004):4. (46.) 435–456. (http://bfl.archivportal.hu/id-888-waktor_andrea_quot_kegyelmes.html) [2014.11.01.]

József Holub and the relocation of the Tagányi Library to Pécs.

**The existential opportunity-conditions of a small town
history professor at the end of the 1920's**

(Part 1)

by Gábor Szeberényi

(Summary)

The position of university professors, who formed a defining group of the intellectual elite between the two world wars, has been the subject of sociological and prosopographical studies. From a biographical point of view, discussions on the subject are mainly limited to the genre of „university memorial literature.” Present study examines historian József Holub's (1885-1962) appointment as a university teacher and the beginning of his career in Pécs. By reconstructing the actual biographical situation using archival and other sources, the study aims to demonstrate that this significant „prosopographical fact” cannot be judged comprehensively either along the lines of the established schemes of scientific career histories, nor by the later developments of scholarly works and achievements. Furthermore, the study attempts to highlight the methodological and attitudinal limits of the „rationalising” biographical scheme often present at the reconstruction of biographies, and also aims to contribute to the testing of parameters mapped out based on prosopographical/sociological aspects. By achieving the above, it intends to advance the exploration of a more general context using biographical tools: understanding the existential opportunity-conditions of a small town history professor in the 1920's.

The first part of the study discusses József Holub's work in Budapest, the development of his professional position and relations until spring 1923.

(A szöveget Lengvári Ágnes fordította.)